

Lecture 3. Theory of innovational development and the modern conception.

Ma'ruza 3. Innovatsion rivojlanish nazariyasi va uning zamonaviy tushunchalari

Innovatsiya nazariyasining paydo bo'lishi ijtimoiy ishlab chiqarishni tarixiy rivojlanishining, xususan, uni sanoatlashtirish davrida yuzaga kelgan barcha narsalar bilan bog'liq. Ishlab chiqarishni tiklashning o'zgaruvchan bosqichlari, keyinchalik uning tez o'sishi, ortiqcha ishlab chiqarish inqirozining boshlanishi, depressiya bosqichiga o'tadi, kapitanning ishlashi va mashinasozlik ishlab chiqarish iqtisodiyotiga xos bo'lgan ayrim mulk sifatida ma'lum qonuniyatlarga aylana boshladi.

Sanoat ishlab chiqarishida o'zgaruvchan fazalarni almashinishning davriy xususiyati bilan bog'liq keng miqyosli statistik materiallarni o'rganib chiqib, rus iqtisodchisi N.D. Kondratiev 1925 yilda uzoq to'lqinlarning mavjudligi yoki konkyunktura katta tsikllarini barpo etgan. Ushbu tadqiqot natijasida uzunligi 40-60 yil bo'lgan uzoq to'lqinlar (yoki tsikllar) binolar, inshootlar, aloqa vositalari, uzatish moslamalari va boshqalarni o'z ichiga olgan kapitalning passiv qismi o'zgarishi aniqlandi. 7-10 yil ichida kapitalning faol qismini mashinasozlik uskunalari, avtotransport vositalari va hokazolarni almashtirish kiradi. Qisqa to'lqinlar 3-3,5 yil ichida sanoat mahsulotlarining muayyan turlariga nisbatan bozor o'zgarishiga ta'sir ko'rsatdi.

N.D. to'lqinlar nazariyasida. AQShning Garvard universitetida ishlagan avstriyalik iqtisodchi Kondratieff Jozef Schumpeter texnik, tashkiliy, iqtisodiy va boshqaruv innovatsiyalar orqali sarmoyani innovatsion yangilash orqali sanoat ishlab chiqarishida inqiroz va dashtlarni bartaraf etish uchun imkoniyatni ko'rdi. "Ish davrlari" fundamental ishida (1939) Schumpeter uch xil turdagi turlarni taqdim etadi. Birinchi davr Angliya sanoatining rivojlanishi bilan boshlangan sanoat inqilobi bilan bog'liq edi. Ikkinchi davr temir yo'llar, mashinasozlik va bug 'qayiq'lari paydo bo'lishiga to'g'ri keldi va 1890 yillarga qadar davom etdi. Uchinchi davr sanoatda elektr energiyasidan foydalanish, ichki yonish dvigateli ixtirosi, kimyo sanoati rivojlanishi bilan bog'liq edi.

Innovatsiyalar nazariyasi va metodologiyasida Shumpeter tomonidan keltirilgan biznes tsikllari asosan ijtimoiy ishlab chiqarishdagi texnologik tuzilmalar o'zgarishi bilan bog'liq.

Texnologik tartibning hayot aylanish jarayonida bosqichlar o'zgarishi bilan chambarchas bog'liq holda, zamonaviy innovatsion innovatsiyalar tushunchasini - mahsulotlarni, innovatsiyalar-jarayonlarni va mahsulotni o'zgartirishni ajratish

odatiy holdir. To'g'ridan-to'g'ri innovatsion mahsulotlar birlamchi hisoblanadi. Ular avvalgi texnologik tartibning iqtisodiyoti tubida paydo bo'ladi. O'z-o'zidan, g'ayrioddiy innovatsiyalarning paydo bo'lishi yangi texnologiya tartibining paydo bo'lish bosqichini anglatadi. Biroq, uning ma'lum bir vaqt oralig'idagi sekin rivojlanishi innovatsion mahsulotlar ishlab chiqaradigan birinchi firma va kompaniyalarning monopolistik mavqei bilan izohlanadi. Ular intellektual mulk qonunlari bilan himoyalangani uchun muvaffaqiyatli rivojlanib, yuqori daromad olishmoqda.

Shu bilan birga, BUyuMLAR bozorida monopolistik mavqega ega bo'lishi kutilmagan holda boshqa ishlab chiqaruvchilar raqobatiga qarab yanada murakkab innovatsion mahsulotni ishlab chiqarishga intiladi. Shuning uchun monopolist tashkilot yangi mahsulotni ishlab chiqarishni barqarorlashtirish davrida raqobatchilarni kutmasdan mahsulot ishlab chiqarish texnologiyasi uchun litsenziyalarni o'z vaqtida sotishni boshlaydi. Natijada, innovatsion jarayonlarning tarqalishi, kapitalning ijtimoiy ishlab chiqarishda yangi turmush tarzi texnologik zanjiriga qayta taqsimlanishi bilan davom etmoqda. Yangi texnologik tuzilmaning ustun mavqei avvalgi tarkibdagi ishlab chiqarish rentabelligining bosqichma-bosqich pasayishiga olib keladi.

Bozor o'zgarishi (qisqa to'lqinlar) tovar bozori ko'plab, ko'pincha kutilmagan sabablarga ko'ra paydo bo'ladi. Biroq, ko'pincha bozor o'zgarishlari alohida firma va kompaniyalar tomonidan mahsulotlarni modernizatsiya qilish kabi omillar bilan belgilanadi. Bu mahsulot bozorida qo'shimcha talabni keltirib chiqarmoqda, innovatsiyalar (ingliz tili, "innovatsiya" - yangi ilmiy-texnikaviy yutuq, innovatsiyalarni joriy etish natijasida innovatsiya) sifatida mahsulot hayot aylanishini kengaytiradi.

Innovatsiya nazariyasi zamonaviy kontseptsiyasida mahsulotning hayot aylanish davri va ishlab chiqarish texnologiyasi hayot aylanishi kabi tushunchalarni ajratish odatiy holdir. Mahsulotning hayot aylanish jarayoni to'rt bosqichdan iborat.

Birinchi bosqichda innovatsion mahsulotni yaratish uchun ilmiy tadqiqotlar va ishlab chiqilgan. Faz, chiqindilarni texnik hujjatlarini sanoat tashkilotlari ishlab chiqarish bo'limlariga o'tkazish bilan yakunlanadi.

Ikkinchi bosqichda yangi mahsulotlarni keng ko'lamda ishlab chiqarish texnologik rivojlanishi amalga oshirilmoqda. Ham birinchi, ham ikkinchi bosqich ham qaytib keladigan asosda ajratilgan sezilarli xavfli investitsiyalar bilan bog'liq.

Ishlab chiqarish ko'lamining keyingi o'sishi ishlab chiqarish xarajatlarining pasayishi va daromadlarning oshishi bilan birga keladi. Bu esa mahsulotning hayot aylanish jarayonining birinchi va ikkinchi bosqichlarida investitsiyalarni o'zlashtirilishiga imkon beradi.

Uchinchi bosqichning o'ziga xos xususiyati - ishlab chiqarish hajmini barqarorlashtirish. To'rtinchi bosqichda ishlab chiqarish va sotishning bosqichma-bosqich pasayishi kuzatilmoqda.

Texnologiyaning hayot aylanishi ham to'rt bosqichdan iborat. Birinchi bosqich innovatsiya-jarayonlarning paydo bo'lishi bilan bog'liq bo'lib, keng doiradagi ilmiy-tadqiqot ishlarini (ilmiy-tadqiqot ishlarini) texnologik profil bilan amalga oshirish orqali amalga oshiriladi. Ikkinchi bosqich esa bu erda innovatsiyalar-jarayonlarni rivojlantirish bilan bog'liq. Uchinchi bosqichda yangi texnologiyalar tarqatiladi va boshqa saytlarda bir nechta takroriy replikatsiya qilinadi. To'rtinchidan, rutinizatsiya, ya'ni jarayonlarning innovatsiyalarini barqaror, doimiy ishlaydigan ob'ektlar ob'ektlarida amalga oshirish kiradi.

Shunday qilib, innovatsiya nazariyasi va uning zamonaviy tushunchalari ish davrlarini, texnologik tuzilmalar, innovatsion jarayonlarni, shuningdek, mahsulot hayoti davrlari va ishlab chiqarish texnologiyalari haqidagi tushunchalarni o'z ichiga oladi.

Natijada "yangilik" tushunchasi (leksemasi) "yangilik" atamasiga nisbatan ancha kengroq va chuqurroqdir. Shu bilan birga, innovatsiyalar bilimlari ijtimoiy ishlab chiqarishning uzoq muddatli texnik-iqtisodiy rivojlanish istiqbollarini oldindan ko'rishga, ishbilarmonlik davrlarini bosqichma-bosqich o'zgartirishga ta'sir qiladi va innovatsiyalar hisobiga ishlab chiqarishni pasayishi davrlarini qisqartiradi va sanoatdagi biznesning o'sishiga ko'maklashadi.

Innovatsion jarayonlarning asosiy bosqichlari va ularni moliyalashtirish manbalari

Eng keng tarqalgan tushunchada innovatsiya jarayoni ilmiy va texnik yangiliklarga ega bo'lgan va yangi ijtimoiy ehtiyojlarni qondiradigan mahsulot va texnologiyalarni yaratish, tarqatish va qo'llash kabi tavsiflanadi. Shu bilan birga, fundamental nazariy tadqiqotlar (PTI) va kashfiyot tadqiqotlarida olingan ilmiy va ilmiy-texnik bilimlarning potentsialidan foydalanmasdan mahsulot va texnologiyalar turlarini yaratish deyarli mumkin emas. Shu bilan birga, ilmiy va texnik bilimlarning salohiyati bozor qiymati bo'lmagan intellektual mahsulot bo'lib,

innovatsiya jarayoniga juda katta hissa qo'shadi. Aslida, yangi asbob-uskunalar, asboblardan va boshqa yangiliklarning paydo bo'lishi innovatsion jarayon deb nomlangan innovatsion faoliyatning uzoq davriyligi bilan bog'liq.

Innovatsion jarayonning ikkinchi bosqichida qo'llaniladigan Ar-ge jarayoni amalga oshiriladi. Ularning bajarilishi salbiy natijalarni olish ehtimoli yuqori. Shuning uchun, innovatsion investitsiyalar tabiatda xavfli bo'lgan va xavfli investitsiyalar deb ataladigan amaliy tadqiqotlarni amalga oshirishga investitsiya qilishda zarar etish xavfi mavjud. Amaliy tadqiqotlar va taraqqiyot sanoat va universitetlarning ko'plab ilmiy va texnik muassasalarida, tadqiqot va rivojlanishning turli mavzularida olib boriladi. Ular davlat byudjeti mablag'lari hisobidan (davlat ilmiy-texnika dasturlari, shuningdek tanlov asosida), yirik sanoat korxonalarini, aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat maqsadlarida jamg'arma va v kapital tashkilotlarining vakillari hisobidan moliyalashtiriladi.

Uchinchi bosqichda avan-loyihalarni ishlab chiqish, dastlabki loyihalash, ishchi-loyiha hujjatlarini ishlab chiqarish, eksperimental namunalarni ishlab chiqarish va sinovdan o'tkazish bilan bog'liq eksperimental loyihalash va muhandislik ishlari olib boriladi. Mazkur ishlar universitetlarning maxsus laboratoriyalarida loyiha byurolarida va pilot zavodlarda, yirik sanoat korxonalarining ilmiy va ishlab chiqarish bo'linmalarida amalga oshiriladi. Moliyalashtirish manbalari ikkinchi bosqichda, shuningdek sanoat tashkilotlarining o'z mablag'lari bilan bir xil.

To'rtinchi bosqichda innovatsiyani ishlab chiqarishdan bozorga chiqarish va bozorga kiritish va undan keyin mahsulotning hayot aylanish jarayonining asosiy bosqichlari bo'yicha tijoratlashtirish jarayoni amalga oshirilmoqda. Ishlab chiqarishni boshlaganda ishlab chiqarishni rekonstruksiya qilish, kadrlar tayyorlash, reklama va shu kabilar uchun katta miqdorda investitsiyalar talab qilinadi. Innovatsion jarayonning ushbu bosqichida innovatsiyalarga bozor munosabati hali ma'lum emas va taklif qilinayotgan tovarlarni rad etish xavfi juda katta. Shuning uchun investitsiyalar xatarli bo'lib qolmoqda. To'rtinchi bosqichda yangi mahsulotlarni keng miqyosli ishlab chiqarishni rivojlantirish va texnologiyani takomillashtirish bilan bog'liq ishlarni moliyalashtirish. innovatsion jarayonlarni hisobga oladigan bo'lsak, bu xarajatlar, tadqiqot va rivojlanishdan ko'ra 6-8 marta ko'p xarajat qiladi. Xarajatlarning o'sishi yangi mahsulotlarni ishlab chiqarishni o'zlashtirishning miqyosiga (kichik, seriyali yoki katta hajmdagi ishlab chiqarish turiga) bog'liq. Innovatsion jarayonning ushbu bosqichida yangi mahsulotlarni keng miqyosda ishlab chiqarishni o'zlashtirishning yuqori xarajatlarini hisobga olgan

holda ular qimmatli qog'ozlar chiqaradilar. Bu sizga qo'shimcha investitsiyalarni jalb qilish, mahsulotlarning raqobatbardoshligini saqlab qolishda ularning samarali foydalanishini ta'minlash imkonini beradi. Biroq investitsiyaning asosiy manbai tashkilotlarning ushbu maqsadlar uchun maxsus jamg'armalarda to'plangan mablag'lari, shuningdek qarz mablag'lari (bank kreditlari) hisoblanadi.

1 – jadvalda innovatsion jarayonlarning asosiy bosqichlari va natijalari, ularni moliyalashtirish manbalari ko'rsatilgan.

Innovatsion jarayonlarning asosiy bosqichlari va natijalari, ularning moliyalashtirish manbalari

Ishning nomlanishi va bosqichlari	1-bosqich, ilmiy tadqiqot izlanishini o'tkazish bilan bog'liq	2-bosqich, ITI ning amaliy tadqiqotlarni amalga oshirilishi bilan bog'liq	3-bosqich, ITI ning tajriba va loyiha-konstruktorlik ishlarini bajarish bilan bog'liq	4-bosqich, yangi mahsulot ishlab chiqarishni o'zlashtirish va innovatsiyalarni tijoratlashtirish
Ish natijalari bo'yicha natijalarni sarhisobi	Ijtimoiy ehtiyojlarni qondirishning yangi usullari haqida g'oyalarni ilgari surish, asoslash va eksperimental tekshirish	Tajriba-konstruktorlik va loyiha-konstruktorlik ishlarini amalga oshirish uchun texnik topshiriq va texnik loyihalarni ishlab chiqish usullarining miqdoriy xarakteristikalarini aniqlash	Yangi mahsulotlarni tajriba na'munalarini yaratish, tuzatish va tuzatishlarni texnik hujjatlarga kiritish	Mahsulotni sotish (tijoratlashtirish) jarayoniga investitsiyalarni to'liq jalb etish, daromad olish
Moliya manbalari	Davlat byudjeti, zaruriy ilmiy-texnik muammolarni hal qilishga qaratilgan dasturlar	Davlat byudjeti, buyurtmachi mablag'lari, innovatsion fondlar	Sanoat korxonalarining xususiy mablag'lari, buyurtmachilar mablag'lari va davlat byudjeti	Tashkilotlarning xususiy mablag'lari, qimmatli qog'ozlar emissiyasi va bank kreditlari, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash

Innovatsion jarayonning to'rtinchi bosqichida ishlarni moliyalashtirish, oldingi uch bosqichda tubdan yangi narsa yaratilmagan bo'lsa, raqobatbardosh bo'lmagan mahsulotlarning texnologik rivojlanishini tashkil etishga olib kelishi mumkin. Bozor munosabatlari sharoitida bunday mahsulotlar xaridor topa olmaydi, unga hech qanday talab yo'q. Innovatsion jarayonning to'rtinchi bosqichi investitsion loyiha sifatida qaralishi mumkin, chunki u mahsulotning hayotiy davrining ikkinchi bosqichiga to'g'ri keladi va yuqorida ta'kidlanganidek, uni amalga oshirish uchun sarf-xarajatlar dastlabki uch bosqichda amalga oshirilgan tadqiqotlar va rivojlanish xarajatlaridan 6-8 marta ko'pdir xuddi shu jarayon. Shu bilan birga, innovatsion jarayonning dastlabki uch bosqichida yaratilgan innovatsiyalar xorijiy analoglar bo'lmagan yoki import qilinadigan tovarlar o'rnini bosuvchi yangi mahsulotlarni texnologik rivojlantirish va tijoratlashirishni tashkil etishga imkon beradigan bo'lsa, davlat ushbu ishlarni moliyalashtirishda ishtirok etadi.

Innovatsion jarayonlarning asosiy maqsadi ixtiro, yuqori texnologiyalar va xizmatlar, moliyaviy va boshqaruv echimlari kabi yangiliklarni qabul qilish va tijoratlashirishni hisobga olgan holda ilmiy va texnologik taraqqiyotni jadallashadigan sohalarga resurslarni jamlashdir. Innovatsion jarayonlarga investitsiyalarning asosiy manbalari davlat va mahalliy byudjet mablag'lari, byudjetdan tashqari jamg'armalar, mijozlar bilan tuzilgan shartnomalar bo'yicha mablag'lar, tashkilotlarning o'z mablag'lari, bank kreditlari hisoblanadi. Investitsiya siyosati innovatsion xarakterga ega bo'lishi kerak, yangi texnologik tartibning mohiyatini tashkil etadigan asosiy innovatsiyalarning jadal rivojlanishi va tarqatilishini ta'minlaydi.